
КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

КРЫТЫКА І БІБЛІЯГРАФІЯ

REVIEW AND BIBLIOGRAPHY

Витязь С. П., Медведева О. В., Дучиц Л. В. Исследователи археологических древностей Беларуси : биобиблиогр. справ. Минск : Беларус. наука, 2020. 504 с. (на белорус.).

Віцязь С. П., Мядзведзева В. У., Дучыц Л. У. Даследчыкі археалагічных старажытнасцей Беларусі : біябібліягр. давед. Мінск : Беларус. навука, 2020. 504 с.

Vitsiaz S. P., Miadzviezieva V. U., Duchyts L. U. Researchers of the archaeological antiquities of Belarus : a bibliogr. guide. Minsk : Belaruskaja navuka, 2020. 504 p. (in Belarus.).

У самым канцы 2020 г. на паліцах айчынных кнігарань з'явілася новае выданне – біябібліяграфічны даведнік «Даследчыкі археалагічных старажытнасцей Беларусі». Публікацыя была падрыхтавана калектывам вядомых археолагаў і гісторыкаў – С. П. Віцязем, В. У. Мядзведзевай і Л. У. Дучыц. Ідэя складання даведніка належала В. У. Мядзведзевай. Навуковае рэдагаванне ажыццяўляў член-карэспандэнт Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, доктар гістарычных навук, прафесар І. А. Марзалюк.

Навукова-даведачны выданні, у тым ліку біяграфічныя слоўнікі і бібліяграфічныя паказальнікі, няўменна з'яўляюцца адным з запатрабаваных жанраў спецыяльнай літаратуры. Традыцыйна яны лічацца важным паказчыкам дысцыплінарнага станаўлення навукі. Акрамя таго, ва ўмовах актыўнага развіцця новых напрамкаў гістарыяграфіі, у першую чаргу прасапаграфічных даследаванняў і інтэлектуальнай гісторыі, гісторыка-біяграфічныя энцыклапедычныя публікацыі набываюць асаблівую значнасць. Таму, безумоўна, з'яўленне біябібліяграфічнага даведніка стала важнай падзеяй у айчыннай навуковай жыцці. Варта дадаць, што кніга ўжо прыцягнула

ўвагу краязнаўчай супольнасці і атрымала добрыя водгукі¹.

Даведнік складаецца з уводзін, асноўнай часткі, заключэння і спіса літаратуры. Несумненным станоўчым бокам публікацыі з'яўляецца наяўнасць імяннага паказальніка.

З уводзін чытач даведаецца, што «выданне прадстаўляе сабой зварот да археалагічнай навукі Беларусі з пазіцыі навуказнаўства» (с. 4). Ва ўступнай частцы можна знайсці характарыстыку метадаў «апрацоўкі навуказнаўчых ведаў» (с. 5), але немагчыма ўдакладніць істотныя акалічнасці, якія датычацца прыняцця ўкладання даведніка. У прыватнасці, менавіта на першых старонках слоўніка лагічна было б размясціць інфармацыю аб тыпавай структуры артыкулаў. Аднак схема персанальнага апісання знаходзіцца ў самым канцы кнігі (с. 487). Акрамя таго, не раскрыта пытанне аб крыніцах, з якіх атрыманы біяграфічныя звесткі аб асобах, узгаданых у даведніку. Варта было б падкрэсліць, што ў кнізе выкарыстаны не толькі апублікаваныя матэрыялы. Некалькі гадоў таму аўтары правялі апытанне ўсіх дзеючых археолагаў, а атрыманыя адказы (прынамсі, часткова) пазней дапоўнілі данымі, узятымі з персанальных старонак на афіцыйных сайтах устаноў. Таксама застаецца незразумелым, якія архіўныя фонды (прычым не справаздачы аб палявых даследаваннях, а дакументы асабістага характару) вывучалі ўкладальнікі.

Асноўная частка даведніка складаецца з сямі раздзелаў. Першы раздзел уяўляе сабой нарыс развіцця беларускай археалогіі ў XVI–XXI стст. Аўтары сканцэнтравалі сваю ўвагу на гісторыі палявога вывучэння тэрыторыі краіны, разгледзелі асноўныя этапы стварэння і рэарганізацыі навуковых устаноў. Аднак калі інстытуцыянальная гісторыя археалогіі

¹Кандратовіч І. Даследчыкі археалагічных старажытнасцей Беларусі // Міёр. даўніна. 2020. Снеж. (№ 12). С. 3–8.

XIX – сярэдзіны XX ст. прадстаўлена падрабязна і змястоўна, то перыяд апошняй чвэрці XX – пачатку XXI ст. асветлены недастаткова. У кнізе распаўядаецца пераважна аб дзейнасці супрацоўнікаў Інстытута гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Цалкам праігнараваны такія важныя пытанні, як станаўленне археалагічнай адукацыі ў краіне, развіццё айчынай музейнай археалогіі.

Наступныя шэсць раздзелаў утрымліваюць біяграфічныя і бібліяграфічныя даныя больш за 900 асоб, якія прычыніліся да вывучэння археалагічных старажытнасцей Беларусі. Аўтары правялі вялікую працу, сабраўшы звесткі не толькі аб буйных навукоўцах, чые імёны ва ўсіх на слыху, але і аб малавядомых аматарах даўніны і краязнаўцаў. На старонках кнігі падрабязна распаўядаецца аб гісторыках, этнографах, а таксама спецыялістах у галіне прыродазнаўчанавуковых дысцыплін, якія садзейнічалі развіццю беларускай археалогіі. Значнае месца адводзіцца асвятленню біяграфій ураджэнцаў Беларусі, што зрабілі ўнёсак у даследаванне археалагічных помнікаў па-за межамі радзімы.

Даведнік сфарміраваны паводле тэматычна-храналагічнага прынцыпу. Выкарыстанне такога падыходу ўяўляецца не вельмі ўдалым. Напрыклад, паўстае пытанне: «У якім раздзеле можна знайсці інфармацыю аб С. С. Шутава, які падчас навучання на медыцынскім факультэце БДУ ў 1920-я гг. актыўна ўдзельнічаў у дзейнасці ўніверсітэцкага краязнаўчага таварыства?» Даведнік уключае дзве патэнцыйна прыдатныя часткі: «Даследчыкі старажытнасцей XIX – першай паловы XX ст.» і «Краязнаўцы і дапаможны персанал XX–XXI стст.». Аднак біяграма С. С. Шутава нечакана аказваецца змешчанай у раздзеле «Спецыялісты розных галін навукі ў археалогіі XX–XXI стст.» (с. 338). Больш зручным для чытача было б звыклае размяшчэнне ўсіх біябібліяграфічных артыкулаў у алфавітным парадку.

Асобнай увагі заслугоўвае фармуляр персанальнага апісання. Ён утрымлівае наступныя пункты: 1) асабістыя даныя; 2) адукацыя; 3) навуковая або прафесійная кваліфікацыя; 4) навуковая альбо прафесійная дзейнасць; 5) тэматыка навуковых даследаванняў, кола навуковых інтарэсаў; 6) экспедыцыйная дзейнасць; 7) адметныя вынікі; 8) навуковыя публікацыі; 9) літаратура аб даследчыку; 10) дакументальныя фотаматэрыялы; 11) навуковыя і графічныя матэрыялы (с. 487). Разам з тым ва ўсіх біяграмах, прыведзеных у выданні, звесткі даюцца толькі згодна з пунктамі 1–9.

Кожны артыкул пачынаецца з адлюстравання асабістых даных навукоўцаў (прозвішча, імя, імя па бацьку, гады жыцця і месца нараджэння і смерці). Нельга пагадзіцца з напісаннем цэлага шэрагу прозвішчаў: В. Е. Гарутт (с. 353), І. К. Гессэ (с. 54), Г. Э. Гітэрман (с. 356), Ф. І. Іоффэ (с. 363), А. К. Пал-

ладзіеў (с. 441). Згодна з правіламі беларускай мовы падвоеныя зычныя ў запазычаных словах, у тым ліку ва ўласных імёнах, не пішуцца. Прозвішчы замежных даследчыкаў ва ўсіх выпадках прадстаўлены выключна па-беларуску. Варта было б прывесці аналагічныя звесткі і на мове арыгінала.

Нават пры павярхоўным азнаямленні з артыкуламі можна заўважыць адрозненні ў ступені паўнаты біяграфічных звестак аб асобах, уключаных у выданне. Аўтары добра ўсведамляюць гэты недахоп (с. 5–6), тыповы для публікацый такога роду. Больш істотнымі ўяўляюцца цяжкасці, з якімі сутыкнуліся ўкладальнікі даведніка, вызначаючы ўнёсак тых ці іншых спецыялістаў у справу развіцця беларускай археалогіі. Надзвычай выразна гэтыя праблемы праступілі ў звестках, прыведзеных у пунктах 5, 7.

Згодна са схемай апісання характарыстыка тэматыкі навуковых даследаванняў, кола навуковых інтарэсаў павінна была весціся паводле наступнага плана – «тэмы, арэалы даследаванняў, эпохі» (с. 487). Аднак у шматлікіх выпадках інфармацыя, прыведзеная ў гэтым пункце, фактычна дубліравала даныя, змешчаныя ў наступнай частцы, прысвечанай палявой дзейнасці даследчыка. У цэлым шэрагу артыкулаў можна знайсці малаінфарматыўныя сцверджанні. Напрыклад, пра графа А. С. Уварава, аднаго з буйнейшых рускіх археолагаў XIX ст., паведамляецца, што ён «займаўся археалогіяй» (с. 124). Застаецца здагадвацца, якое дачыненне да тэматыкі навуковых даследаванняў М. В. Доўнар-Запольскага маюць «сувязі з А. Сапуновым, А. Ельскім, Е. Раманавым і інш.» (с. 63).

Непаслядоўна прааналізаваны і адметныя вынікі. Гэты пункт кожнага артыкула, у адпаведнасці з задумай укладальнікаў, павінен утрымліваць вельмі разнапланавыя звесткі – «значныя высновы, дасягненні, членства ў навуковых арганізацыях, узнагароды» (с. 487). Аднак пры падрыхтоўцы біяграфічных даведак асноўная ўвага аўтарскага калектыву была скіравана не столькі на асэнсаванне месца даследчыка ў гісторыі айчынай навукі, колькі на пералік ганаровых грамат, званняў і іншых форм прызнання навуковых заслуг. Выклікае здзіўленне той факт, што ў артыкулах пра многіх археолагаў, у тым ліку такога карыфея навукі, як Р. Рыманцене, у графе «адметныя вынікі» стаіць прочырк (с. 286). У шматлікіх выпадках змест гэтага пункта не мае дачынення да археалогіі Беларусі ці нават археалогіі ў прынцыпе. Напрыклад, з тэксту пра А. У. Аўсянікава чытач даведаецца, што ён «зрабіў важкі ўклад у палявыя даследаванні Рускай Поўначы» (с. 152). У артыкуле пра Д. Л. Рагоўскага адзначана, што ён «упершыню ў Беларусі пачаў выкладаць эканамічныя дысцыпліны ў сярэдняй школе (г. Мінск)» (с. 455). Фармуляр апісання прадугледжвае асвятленне выключна навуковых і арганізацыйна-навуковых старонак біяграфій, аднак у біяграмах І. А. Марзалюка,

З. С. Пазняка, А. А. Трусава приведзены і дадатковыя звесткі аб грамадска-палітычнай дзейнасці навукоўцаў (с. 251, 264–265, 310).

Бібліяграфічны кампанент слоўніка прадстаўлены «манаграфічнымі працамі і асноўнымі публікацыямі» (с. 487). Аўтары не патлумачылі прычыны ўкладання гэтых спісаў. Безумоўна, паняцце асноўных даследаванняў можа трактавацца даволі шырока, але цяжка пагадзіцца з рэгулярным пералікам тэзісаў і матэрыялаў канферэнцый аб'ёмам дзве-тры старонкі. Бібліяграфічную частку варта было б дапоўніць адсылкамі да рэцэнзій, напісаных на публікацыі таго даследчыка, якому прысвечаны пэўны артыкул даведніка. Акрамя таго, фарміраванне паўнаwartаснай карціны развіцця беларускай археалогіі патрабуе звароту і да публікацый мемуарнага характару – матэрыялаў, не ўлічаных у разглядаемым выданні. Нельга не аспрэчыць і ўключэнне ў пункт «літаратура аб даследчыку» спасылка на архіўныя матэрыялы (гл., напрыклад, с. 94, 415). Інфармацыю аб архіўных крыніцах, асабістых фондах навукоўцаў у бібліятэках трэба было б вынесці ў асобную графу.

Біябібліяграфічны даведнік багата ілюстраваны. Амаль усе слоўнікавыя артыкулы суправаджаюцца партрэтамі, тэкставая частка выдання дапаўняецца падборкай фотаздымкаў канца XIX – пачатку XXI ст., якія не толькі адлюстроўваюць асноўныя напрамкі дзейнасці беларускіх навукоўцаў, але і добра перадаюць атмасферу розных эпох. Несумненную крыніцазнаўчую вартасць фотадакументаў

у пэўнай ступені абмяжоўвае адсутнасць звестак аб месцы іх захоўвання.

У заключэнне неабходна падкрэсліць, што заўвагі і прапановы ні ў якой меры не прыніжаюць заслуг укладальнікаў даведніка. Яны не толькі паставілі надзвычай цікавую і перспектыўную задачу – стварэнне панарамы беларускай археалогіі, дадзенай скрозь прызму біяграфій даследчыкаў, але і заклалі трывалы падмурак для яе вырашэння. Выданне з'яўляецца вынікам тытанічных захадаў па пошуку і сістэматызацыі вялікіх масіваў біяграфічных і бібліяграфічных звестак, у значнай меры малавядомых і маладаследаваных. Безумоўна, у кнізе, што ўключае больш за 900 слоўнікавых артыкулаў, недахопы амаль непазбежныя. Аднак яны кампенсуюцца агульнай пазнавальнай вартасцю наватарскага выдання, а таксама з'яўляюцца добрай нагодай паразважаць, ці можа рэалізацыя такіх маштабных праектаў, як укладанне біябібліяграфічнага даведніка, ажыццяўляцца намаганнямі выключна невялікага калектыву. Уяўляецца, што праца павінна весціся шырокім колам спецыялістаў, прычым супрацоўнікамі не толькі сталічных, але і рэгіянальных навуковых і адукацыйных устаноў.

Аўтары не збіраюцца спыняцца на дасягнутым і плануюць працягваць распачатую справу. І гэта не можа не радаваць, таму што публікацыя адмысловага летапісу беларускай археалогіі ў асобах – важнейшы крок на шляху захавання калектывнай памяці.

А. У. Вайтовіч²

²Александра Владимировна Вайтович – кандидат исторических наук; доцент кафедры археологии и специальных исторических дисциплин исторического факультета Белорусского государственного университета.

Аляксандра Уладзіміраўна Вайтовіч – кандыдат гістарычных навук; дацэнт кафедры археалогіі і спецыяльных гістарычных дысцыплін гістарычнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Aliaksandra U. Vaitovich, PhD (history); associate professor at the department of archaeology and special historical disciplines, faculty of history, Belarusian State University.

E-mail: vaitovich.aliaksandra@gmail.com